Gerrita van der Veen en Otto Scholten

De Waarheid, een dagblad in verandering: een onderzoeksnotitie

Op het 28e partijcongres van de CPN gehouden van 26-28 november 1982 werd besloten het dagblad 'De Waarheid' niet langer als partijkrant van de CPN, als 'megafoon van de partij', te laten voortbestaan. Dit besluit was de uitkomst van langdurige discussies binnen de CPN en in De Waarheid over een nieuwe koers voor partij en krant. Het maakte de weg vrij voor een aantal veranderingen, die er toe moesten leiden dat De Waarheid een krant voor heel links Nederland zou worden en niet een dagblad voor uitsluitend communisten.

In deze onderzoeksnotitie zullen we nagaan of in De Waarheid veranderingen zijn opgetreden en zo ja, in welke richting deze dan gaan. Eventuele koersveranderingen zijn op te sporen omdat we beschikken over gegevens uit 1978, afkomstig uit onderzoek dat Scholten [1]) heeft uitgevoerd naar politieke informatie in landelijke dagbladen. Op een tweetal punten zullen we deze analyses herhalen en op basis daarvan de plaats van De Waarheid binnen het geheel van landelijke dagbladen in Nederland opnieuw bepalen. Het betreft hier de inhoudskenmerken 'politieke opstelling' en 'aandacht voor parlementaire actoren'.
De analyse 'politieke opstelling' heeft betrekking op achtergrondinformatie en (hoofd)redactionele commentaren. Op basis van de dan verkregen gegevens kan ook nagegaan worden of en zo ja in hoevere sprake is van interne politieke pluriformiteit binnen De Waarheid. De analyse 'aandacht voor parlementaire actoren' is gericht op informatieve artikelen in de krant, meer in het bijzonder op de artikelen waarin verslag gedaan wordt van de algemene politieke en financiële beschouwingen, gehouden in oktober 1983.

Koersveranderingen

Tot voor kort was De Waarheid een partijkrant: de standpunten die in de krant uitgedragen werden dienden overeen te komen met de standpunten van de CPN. De krant stelde zich ten doel "de maatschappelijke bewustwording van de arbeidersklasse en alle daarmee verbonden groepen in Nederland te bevorderen".[2])
De communistische identiteit van CPN en krant staat de laatste jaren binnen partij en krant ter discussie. Kernpunt daarbij is de vraag of je als communistische partij in Nederland moet kiezen voor een eigen weg, leidend naar 'socialistische verhoudingen' in de samenleving. De discussie over de inhoud van de krant spitst zich daarbij toe op drie punten:
1. De berichtgeving over Oost-Europa
Het gaat hier met name om de beoordeling van de Poolse crisis: in hoeverre moet de krant instemmen met de kritiek op het reilen en zeilen van de heersende communistische partij aldaar? Het streven naar 'socialistische verhoudingen' in eigen land impliceert dat binnen de CPN en in de krant niet automatisch de heersende communistische partij volledig gesteund hoeft te worden. Geldt dat ook voor de situatie in Polen en zo ja in welke mate dan?

2. De platformfunctie van De Waarheid
Hierbij is de vraag aan de orde in hoeverre de krant een platform kan zijn voor allerlei maatschappelijke bewegingen buiten de traditionele arbeidersbeweging; te denken valt aan de vredesbeweging en de vrouwenbeweging.

3. De relatie met de PvdA en met 'klein links'
Binnen de CPN beraadt men zich op

een politieke samenwerking met 'klein links': is het mogelijk en wenselijk samen een progressief front te vormen tegen 'politiek rechts'? Ten aanzien van De Waarheid rijst dan de vraag of deze krant een instrument moet worden ten dienste van de vorming van een linkse meerderheid. Moet De Waarheid een krant worden voor heel links Nederland, een krant waar ook niet-leden van de CPN zich in kunnen vinden?
Het besluit van het 28e partijcongres om de krant redactioneel los te koppelen van de CPN, is de legitimering van nadien ondernomen pogingen om De Waarheid uit te laten groeien tot een krant voor een breder publiek dan alleen de CPN-aanhang. Aan de hand van gegevens over het derde discussiepunt – de relatie met de PvdA en met 'klein links' – zullen we nagaan of De Waarheid in deze pogingen geslaagd is. Althans, voorzover het om de inhoud van de krant gaat, de lezers blijven buiten beschouwing.

Politieke opstelling

De politieke opstelling van een krant heeft te maken met de waardering die een krant uitspreekt over politieke attitude-objecten. Als zodanig beschouwen wij politieke partijen vertegenwoordigd in het parlement, alsmede het zittende kabinet. Oordelen van een krant over politieke attitude-objecten worden uitgesproken in achtergrondartikelen en (hoofd)redactionele commentaren. Op basis van de oordeelsscores van een krant ten aanzien van een aantal attitude-objecten,[3]) wordt vervolgens de 'politieke opstelling' berekend. Om vanuit de verschillende oordeelsscores te komen tot één waarde op het politieke continuüm, wordt gebruik gemaakt van de theorie van de consistente transformatie.[4]) Uitgaande van een waardenbereik van 1 (= meest progressief) tot 7 (= meest conservatief), kwamen we in 1978 voor De Waarheid uit op een schaalwaarde van 1.53 voor politieke opstelling.[5]) In 1983 is de uitkomst 1.72, op het eerste gezicht geen noemenswaardige verschuiving.[6]) Verdere analyse, waarbij de bepaling van de uiteindelijke plaats van artikelen op het politieke continuüm niet alleen afhankelijk is van de rangorde van de oordeelsscores maar ook van de relatieve intensiteit daarvan, geeft een wat ander beeld te zien.[7])

Zoals uit tabel 1 af te leiden valt, is de rangorde van de oordeelsscores tussen 1978 en 1983 nauwelijks veranderd, de intensiteit van de scores daarentegen des te sterker.

Tabel 1: De houding van De Waarheid ten aanzien van politieke attitude-objecten in 1978 en in 1983 (analyse-eenheid: artikel)

politiek attitude-object	1978		1983	
	J [1])	N [2])	J [1])	N [2])
kabinet	–.68	758	–.54	213
PvdA	–.60	356	+.004	261
VVD	–.59	59	–.32	30
CDA	–.47	110	–.13	93
PPR	–.19	32	+.13	89
PSP	–.11	24	+.09	86
CPN	+.64	234	+.07	252
gemiddelde intensiteit oordeelsscores (absoluut)			.47	.18
gewogen naar N (absoluut)			.62	.14

[1]) gemiddelde oordeelsscore, berekend over 76 geanalyseerde artikelen in 1978 en 26 in 1983; waardenbereid J: –1 (= uitsluitend negatieve oordelen) tot +1 (= uitsluitend positieve oordelen)
[2]) totaal aantal uitspraken (positief/neutraal/negatief) over de onderscheiden attitude-objecten

De intensiteit van de scores is over de hele linie afgenomen. De sterkste daling doet zich voor bij PvdA en CPN, die beide ruim een half punt teruggaan in intensiteit. Zo'n 'afvlakking' kan op twee manieren tot stand komen:

– door een evenwichtiger verdeling van het aantal positieve en negatieve oordelen;

– door een (sterke) toename van het aantal neutrale oordelen.

Tabel 2: Aantal positieve, negatieve en neutrale oordelen inzake politieke attitude-objecten in De Waarheid in 1978 en 1983 (analyse-eenheid: krant)

politiek	1978 [1]				1983 [1]			
attitude-object	positief	negatief	neutraal	totaal abs.	positief	negatief	neutraal	totaal abs.
kabinet	0.4	76.4	23.2	758	—	54.0	46.0	213
PvdA	1.4	68.5	30.1	356	3.1	7.3	89.7	261
VVD	—	54.0	46.0	59	10.0	36.7	53.3	30
CDA	9.1	47.3	43.7	110	4.3	25.8	69.9	93
PPR	3.1	12.5	84.4	32	7.9	10.1	82.0	89
PSP	8.3	20.8	70.8	24	4.7	10.5	84.9	86
CPN	59.8	—	40.2	234	4.0	3.6	92.5	252

[1]) uitgedrukt in percentages van het totaal aantal oordelen

Voor alle politieke attitude-objecten, uitgezonderd de PPR, is het aandeel 'neutrale oordelen' (sterk) gestegen: in 1978 bedroeg het aandeel 'neutrale oordelen' gemiddeld bijna vijftig procent, in 1983 is dat bijna driekwart. Voor alle attitude-objecten geldt voorts dat de verdeling 'positief/negatief' veel evenwichtiger is geworden: het absolute verschil bedroeg in 1978 gemiddeld nog ruim vijfenveertig procent, in 1983 is dat nog ruim zestien procent. Kortom: de verpletterende vanzelfsprekendheid die De Waarheid in 1978 kenmerkte, heeft plaatsgemaakt voor kalme twijfel.

Wanneer we nu bij de berekening van politieke opstelling de intensiteit in de oordeelsscores meewegen, dan zien we een groter verschil: in 1978 komt De Waarheid uit op een score van 1.44, in 1983 op een score van 2.16 (schaalwaarden 1 tot en met 7, waarbij 1 = meest progressief, 7 = meest conservatief). Met die score bevindt De Waarheid zich overigens nog steeds aan het linker uiteinde van het politieke spectrum van de landelijke dagbladen.

Tabel 3: Politieke opstelling van aantal landelijke dagbladen in 1978 [1])

krant	politieke opstelling [2])
Trouw	2.90
NRC/Handelsblad	2.97
de Volkskrant	3.09
Het Parool	3.60
Algemeen Dagblad	3.96
De Telegraaf	4.81
De Waarheid (1978)	1.44
De Waarheid (1983)	2.16

[1]) waardenbereik politieke opstelling 1 tot en met 7, waarbij 1 = meest progressief en 7 = meest conservatief

[2]) in de berekening van politieke opstelling is de intensiteit van de oordeelsscores meegewogen

Interne politieke pluriformiteit

De politieke identiteit van een krant komt tot uitdrukking in (hoofd) redactionele commentaren en achtergrondinformatie. Daarin kan een krant één politieke opvatting uitdragen, zij kan ook verschillende politieke opvattingen laten doorklinken. De mate waarin zulks gebeurt drukken we uit in de openheidsgraad.[8]) In 1978 bedroeg de openheidsgraad van De Waarheid .02: slechts één van de 76 onderzochte artikelen gaf een afwijkende politieke opvatting te zien. In 1983 is De Waarheid nog steeds een weinig pluriforme krant: de openheidsgraad is gestegen tot .24, in vergelijking met andere dagbladen laag, in vergelijking met 1978 een niet onaanzienlijke stijging.

Tabel 4: Politieke opvattingen in landelijke dagbladen: openheidsgraad, uitgesplitst naar dagblad (1978)

krant	openheidsgraad [1])
Algemeen Dagblad	.71
Het Parool	.61
de Volkskrant	.38
NRC/Handelsblad	.35
Trouw	.31
De Telegraaf	.24
De Waarheid (1978)	.02
De Waarheid (1983)	.24

Aandacht voor parlementair nieuws

De beroemdste en tegelijkertijd meest omstreden eis die in de theorie van de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de pers aan media gesteld wordt, is 'volledigheid/objectiviteit': media behoren een spiegel van 'de werkelijkheid' te zijn, weer te geven wat zich in 'de werkelijkheid' afspeelt.[9]) Wie 'volledigheid/objectiviteit' onderzoekbaar wil maken, komt voor de vraag te staan hoe 'de werkelijkheid' te beschrijven. Pas nadat die vraag beantwoord is, kan een vergelijking gemaakt worden tussen enerzijds 'de werkelijkheid' en anderzijds 'het beeld van de werkelijkheid zoals geschetst door media'. Kern van die vergelijking is doorgaans de vraag of en zo ja in hoeverre media een vertekend dan wel evenwichtig beeld van de werkelijkheid geven.

In het kader van deze beperkte onderzoeksnotitie hebben we gekozen voor een eenvoudige beschrijving van 'de werkelijkheid'. Zowel in 1978 als in 1983 hebben we de Algemene Politieke en Financiële beschouwingen over de Rijksbegroting voor het volgend jaar als uitgangspunt genomen. 'De werkelijkheid' van die debatten hebben we beschreven in termen van aandachtsverdeling: welke politieke partij levert welke bijdrage aan het debat, gemeten in kolommen in de Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal?

Vervolgens is de aandacht voor de verschillende politieke partijen in de Waarheid gemeten in termen van het aantal zinnen, gewijd aan het weergeven van de standpunten van de partijen.[10]

De gedachte is nu dat naarmate de aandachtsverdelingen in parlement en pers minder van elkaar afwijken, de pers een evenwichtiger, minder vertekend beeld van 'de werkelijkheid' schetst. De mate waarin beide aandachtsverdelingen van elkaar afwijken, komt tot uitdrukking in de vertekeningscoëfficiënt.[11]) Het waardenbereik van deze coëfficiënt loopt van 0 tot 1, waarbij 1 staat voor maximale vertekening, gedefinieerd als "krant besteedt uitsluitend aandacht aan partij die in het parlementaire debat het minst aan het woord geweest is".

De Waarheid kwam in 1978 uit op een vertekeningscoëfficiënt van .48, in 1983 is dat gedaald tot .16. De hoge score in 1978 – alleen De Telegraaf overtrof De Waarheid – was vooral toe

Tabel 5: Verdeling van aandacht over politieke partijen in De Waarheid en in het parlement, 1978 en 1983

politieke partij	1978 [1])		1983 [1])	
	parlement	De Waarheid	parlement	De Waarheid
CDA	24.6	18.4	19.5	25.0
VVD	14.3	1.4	18.1	10.2
PvdA	24.7	16.1	26.0	18.2
CPN	3.3	55.8	3.8	11.4
PSP	3.0	2.8	4.3	9.1
PPR	5.8	3.7	3.7	8.5
D'66	11.0	1.4	6.2	7.4
DS'70 [2])	3.3	0.5	—	—
SGP	4.0	0.0	3.3	1.7
GPV	3.5	0.0	4.5	1.7
BP [2])	2.3	0,0	—	—
EVP [3])	—	—	3.0	2.8
CP [3])	—	—	3.1	2.3
vertekenings-coëfficiënt	.48		.16	

[1]) aandacht uitgedrukt in percentages van het aantal kolommen in de Handelingen resp. het aantal zinnen in De Waarheid, gewijd aan het weergeven van de standpunten van de onderscheiden politieke partijen.
[2]) in 1983 niet vertegenwoordigd in het parlement
[3]) in 1978 niet vertegenwoordigd in het parlement

te schrijven aan een zeer sterke oververtegenwoordiging van de CPN in de kolommen van De Waarheid. In 1983 is er nog wel sprake van oververtegenwoordiging van de CPN, maar de mate waarin is aanzienlijk gedaald.

Conclusies

De redactionele ontkoppeling van CPN en De Waarheid, waartoe het CPN-congres in 1982 besloot, betekende een overwinning voor diegenen binnen de partij die De Waarheid een krant voor heel links Nederland wilden laten worden. De uitkomsten van dit onderzoek maken duidelijk dat de overwinnaars daar redelijk in geslaagd zijn, voorzover het althans om de inhoud van De Waarheid gaat. In de eerste plaats kan gewezen worden op de houding van de krant ten aanzien van de CPN en andere linkse partijen: in 1978 werd de CPN zeer positief beoordeeld, PvdA, PSP en PPR werden sterk tot licht negatief gewaardeerd; in 1983 worden alle genoemde partijen licht positief beoordeeld. Ook de frequentie waarmee partijen in (hoofd)redactionele commentaren en achtergrondinformatie ter sprake komen is opmerkelijk veranderd. In 1978 werden PSP en PPR nauwelijks genoemd in De Waarheid: in de 76 geanalyseerde commentaren en achtergrondartikelen gemiddeld 0.3 resp. 0.4 keer per artikel; in 1983 is dat gemiddelde gestegen tot 3.3 resp. 3.4. Voor CPN en PvdA is ook een stijging waar te nemen, maar deze is veel minder sterk: resp. van 3.1 naar 9.7 en van 4.7 naar 10.0 keer per geanalyseerd artikel. PSP en PPR worden in De Waarheid anno 1983 duidelijk niet meer over het hoofd gezien.

In de tweede plaats kan gewezen worden op de veranderingen in de berichtgeving over het parlement: ging in 1979 nog meer dan de helft van de aandacht van De Waarheid uit naar wat de CPN te berde bracht bij de algemene politieke en financiële beschouwingen, in 1983 is dat gedaald tot ruim tien procent, bij een vrijwel gelijkblijvend aandeel van de CPN in het debat. Ook hier valt een duidelijke stijging van aandacht voor PSP en PPR te constateren: in 1978 gold voor beide partijen een lichte mate van ondervertegenwoordiging in De Waarheid, in 1983 is sprake van een vrij sterke oververtegenwoordiging, voor de PvdA zijn de verhoudingen nagenoeg gelijk gebleven.

Beide genoemde ontwikkelingen zijn op te vatten als illustraties van een veranderende koers van De Waarheid: niet langer spreekbuis van de partij, maar op weg naar een eigen, onafhankelijke positie. Het is een ontwikkeling die dagbladen als de Volkskrant, Trouw en Het Vrije Volk in de jaren zestig doorgemaakt hebben. Zij overleefden de metamorfose.

NOTEN

1. O. Scholten, Krant en democratie; een studie naar politieke informatie in landelijke dagbladen, Amsterdam, VU Boekhandel/Uitgeverij, 1982.
2. Zie het redactiestatuut van De Waarheid.
3. De oordeelsscores worden berekend volgens de formule:
   $J_i = (F_i - U_i)/(F_i + U_i + N_i)$, waarbij
   J_i = oordeelsscore ten opzichte van politiek attitude-object I
   F_i = aantal positieve zinnen met betrekking tot politiek attitude-object I
   U_i = aantal negatieve zinnen met betrekking tot politiek attitude-object I
   N_i = aantal neutrale zinnen met betrekking tot politiek attitude-object I
   Deze oordeelsscore (J-score) wordt per artikel berekend, de gemiddelde J-score geeft het oordeel van de krant over een politiek attitude-object weer.
4. J.J. van Cuilenburg, Lezer, krant en politiek, Amsterdam, VU Boekhandel/Uitgeverij, 1977, p. 61 e.v. Deze theorie steunt op een viertal veronderstellingen, die we voor een goed begrip van het betoog als volgt samenvatten:

1. Gegeven zijn een aantal politieke attitude-objecten die afgezet kunnen worden op een politiek continuüm lopend van progressief tot conservatief. Verondersteld wordt een interval-schaal met waarden tussen 1 punt (= meest progressief/minst behoudend) tot 7 punt (= minst progressief/meest behoudend).
2. Gegeven is een oordeelsschaal, waarop het oordeel van artikelen over relevante politieke attitude-objecten afgezet kan worden; deze interval-schaal kent waarden tussen −1 (= zeer negatief) tot +1 (= zeer positief).
3. Het oordeel van een artikel over politieke attitude-objecten geeft aan hoe ver het desbetreffende artikel verwijderd is van de plaats van deze attitude-objecten op het politieke continuüm.
4. Indien het oordeel van een artikel over politiek attitude-object X precies gelijk is aan het oordeel over politiek attitude-object Y, dan geldt – ingeval slechts de attitude-objecten X en Y in de analyse zijn opgenomen – dat de plaats van het artikel op het politieke continuüm precies in het midden van de afstand tussen X en Y op dat continuüm ligt.

   Paarsgewijze vergelijking van de oordeelsscores maakt het aldus mogelijk aan te geven of een artikel ter linker- dan wel ter rechterzijde van het evenwichtspunt staat.
5. Om de gedachten te bepalen, de waarden voor enkele andere dagbladen zijn als volgt: Trouw 2.50, NRC/Handelsblad 2.66, de Volkskrant 2.85, Het Parool 3.28, Algemeen Dagblad 4.31 en De Telegraaf 5.21.
6. Voor de analyse 'politieke opstelling' zijn ad random 24 exemplaren van De Waarheid getrokken uit de periode september tot en met december 1983 dezelfde periode als gehanteerd in 1978. Uit deze 24 kranten zijn uiteindelijk 26 artikelen geschikt bevonden voor analyse.
7. Uitgaande van de veronderstelling dat de beste schatting het midden is, hanteerde Van Cuilenburg zgn. 'vaste middenwaarden'. Dat wil zeggen: indien in een artikel gunstiger is geoordeeld over de PvdA dan over het CDA en bijgevolg het artikel ter linkerzijde van het evenwichtspunt geplaatst diende te worden, werd de precieze plaats van het artikel berekend als (het evenwichtspunt + het linker extreem)/2.
   Tegen deze berekeningswijze valt in te brengen dat uitsluitend de rangorde van de oordeelsscores doorwerkt: een artikel met de scores +.50 en −.60 voor PvdA resp. CDA èn een artikel met de scores +.01 en −.01 komt op dezelfde plaats op het politieke continuüm uit. Dit bezwaar kan ondervangen worden door in plaats van vaste 'variabele middenwaarden' te gebruiken. De technische details terzijde latend impliceert zulks dat artikelen met eenzelfde rangorde in oordeelsscores voor b.v. PvdA en CDA maar met een ongelijke verhouding in intensiteit van de scores, niet op dezelfde positie op het politieke continuüm geplaatst worden. Zie O. Scholten, 1982, p. 355-357.
8. De openheidsgraad wordt berekend volgens de formule:

$$O = 1 - \sqrt{X_i^2 / X_{i\,max}^2}$$ waarbij

   O = openheidsgraad

   X_i = het verschil tussen de aandachtsverdeling in de krant en de aandachtsverdeling onder de openheidsnorm

   $X_{i\,max}$ = het verschil tussen de aandachtsverdeling in de krant en de aandachtsverdeling in een situatie van maximale niet-openheid
9. Zie O. Scholten, 1982, p. 79-100.
10. Als kritiek op deze werkwijze kan aangevoerd worden dat het botweg tellen van kolommen en zinnen een wat al te eenvoudige en kwantitatieve operationalisatie is van 'wat in werkelijkheid gezegd is'. Toch menen wij dat het alleszins verdedigbaar is in dit geval deze weg te bewandelen. En wel omdat een vergelijking van de aandachtsverdeling voortvloeiend uit het simpelweg tellen van kolommen en zinnen en de aandachtsverdeling gebaseerd op een inhoudelijk criterium – aandacht meten in termen van informatie-eenheden – minimale verschillen tussen beide verdelingen laat zien: in het eerste geval scoort De Waarheid in 1978 een vertekeningscoëfficiënt van .48, passen we de tweede methode toe dan resulteert een vertekeningscoëfficiënt van .50. Zie O. Scholten, 1982, p. 178 en p. 367 e.v.
11. De vertekeningscoëfficiënt wordt berekend volgens de formule

$$V_k = \sqrt{Y_k^2 / Y_{k\,max}^2}$$ waarbij

   V_k = vertekeningscoëfficiënt op dimensie k

   Y_k = het verschil tussen de aandachtsverdeling in parlement en krant op dimensie k

   $Y_{k\,max}$ = het verschil tussen de aandachtsverdeling in parlement en krant ingeval van maximale vertekening